

LBRIS

We know
books

Vladimir Lossky

Vederea lui Dumnezeu

Ediția a II-a revăzută

Traducere de
Maria-Cornelia Ică jr

Studiu introductiv de
diac. Ioan I. Ică jr

DEISIS
Sibiu 2025

Coperta: Schimbarea la Față, mozaic de pe cupola absidei
bazilicii mănăstirii Sfânta Ecaterina din Sinai (cca 560)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LOSSKIJ, VLADIMIR NIKOLAEVIČ

Vederea lui Dumnezeu / Vladimir Lossky; trad. de Maria-Cornelia Ică jr;
studiu introd. de diac. Ioan I. Ică jr. — Ed. a 2-a rev. — Sibiu: Deisis, 2025

ISBN 978-606-740-042-7

I. Ică, Maria-Cornelia jr (trad.)

II. Ică, Ioan I. jr. (pref.)

2

Traducerea după: Vladimir Lossky, *Vision de Dieu*,
Éditions Delachaux et Niestlé, Neuchâtel și Paris, 1962

© Éditions Labor et Fides, Geneva

© DEISIS pentru versiunea românească

Vladimir Lossky — lupta pentru teologie și vederea lui Dumnezeu

*Gloria autem Dei vivens homo
vita autem hominis visio Dei.*¹

I. Schiță bio-bibliografică²

Născut la 8 iunie (26 mai stil vechi) 1903, în Lunea Cincizecimii, praznicul Sfântului Duh în Ortodoxie, la Göttingen (Germania) unde tatăl său, profesorul de filozofie Nikolai Onufreievici Lossky (1870–1964) se afla cu familia la studii postuniversitare, viitorul teolog Vladimir Nikolaievici Lossky se trăgea dintr-o veche familie nobiliară de descendență occidentală.

Copilăria și adolescența la Sankt Petersburg, marcate de o profundă sensibilitate — mai ales în fața misterului morții — și de prezența „socratică” a tatălui.

¹ „Slava lui Dumnezeu e omul viu, viața omului însă e vederea lui Dumnezeu” (sfântul Irineu al Lyonului, *Adversus haereses* IV, 20, 7).

² După *Contacts* 31 (1979), nr. 2: „V. Lossky — în memoriam” [număr comemorativ alcătuit de O. Clément și delicat integral memoriei lui V. Lossky cu ocazia împlinirii a două decenii de la moartea acestuia, el conține studii și evocări semnate de nume de prestigiu: É. Gilson, R. Williams, J. Meyendorff, Chr. Yannaras ș.a.], pp. 117–123. Despre Lossky, a se vedea și volumul lui O. Clément, *Orient-Occident. Deux passeurs: Vladimir Lossky et Paul Evdokimov* (Perspective orthodoxe 6), Labor et Fides, Geneva, 1985, care reia la pp. 16–93 importantul studiu al autorului: „Vl. Lossky — théologien de la personne et du Saint-Esprit” din *Messageur de l'Exarchat du Patriarcat russe en Europe occidentale*, 1959, pp. 137–206.

1920-1922: studii universitare la Petrograd în plină desfășurare a revoluției bolșevice. Interes față de istoria medievală suscitată de istoricul și filozoful Lev Karsavin (1882-1952) care îi atrage atenția asupra semnificației capitale a lui „Filioque”.

1922 noiembrie: guvernul sovietic expulzează familia lui N. Lossky împreună cu familiile altor circa 40 de intelectuali celebri ai Rusiei prerevoluționare (S. Bulgakov, N. Berdiaev, P. Struve ș.a.) care scapă astfel de la o exterminare sigură în „gulagurile” sovietice.

1922 decembrie-1924 octombrie: sejur la Praga. Lucrează cu reputatul specialist în arta bizantină N.P. Kondakov.

1924 octombrie: sosire la Paris.

1924-1927: studii la Sorbona, licență în istorie medievală. Prietenie cu marele medievist F. Lot (soțul Myrrhei Lot-Borodine (1882-1957), ilustră medievistă și teolog ortodox laic, ale cărei studii le anticipează pe cele ale lui Lossky). Ucenicie prelungită în filozofia medievală alături de É. Gilson (1884-1978), ale cărui cursuri la Sorbona și la Collège de France le va urma asiduu până în preajma războiului, (când acesta va pleca în Canada).

1925-1926: leagă prietenie cu Eugraph Kovalevsky (1905-1970), cu Leonid Uspensky (1902-1987) și Grigori Krug (1908-1969) cu care întemeiază Frăția „Sfântul Fotie” fidelă jurisdicției Patriarhiei Moscovei și consacrată mărturiei ortodoxe militante și reînvierii rădăcinilor ortodoxe ale creștinismului francez.

Începând din 1927, interesat de Meister Eckhart, începe să strângă materiale pentru un studiu mai amplu al misticii dominicanului renan.

1928, 4 iunie, praznicul Sfântului Duh: se căsătorește cu Madeleine Shapiro, tovarășă fidelă de viață și credință. Împreună vor avea patru copii.

1929, studiul lui M. Eckhart îl conduce spre Toma d'Aquino și apoi spre sfântul Dionisie Areopagitul. Publică în *Semi-*

narium Kondakovianum la Praga, în rusește, primul studiu teologic de amploare în care demonstrează autenticitatea creștină a „teologiei negative” dionisiene, urmat în 1931 de un alt studiu despre noțiunea „analogiilor” la Areopagit.

1931: din rigoare canonică și din convingere că Biserica n-are nevoie de condiții „normale” pentru a-și da mărturia, V. Lossky refuză să se separe de Biserica Ortodoxă din URSS (Patriarhia Moscovei) pe motive politice și împreună cu Frăția „Sfântul Fotie” asigură fidelitatea față de Patriarhia Moscovei a unei (mici) părți a coloniei ruse din Paris.

1935-1936: controversa sofiologică: Lossky trimite mitropolitului Serghi Stragorodțki (1867-1944), locțiitor al scaunului patriarhal al Moscovei, o lungă dare de seamă a polemicilor însoțite de extrase din scrierile părintelui Serghi Bulgakov (1877-1944). Pe baza lor, mitropolitul Serghi răspunde condamnând în 24 august și 27 decembrie 1935 ca „erezii” sofianismul bulgakovian.

În 1936 intervine personal apărând decretul de condamnare al Patriarhiei Moscovei împotriva Memoriului justificativ al părintelui S. Bulgakov către mitropolitul Evloghi din Paris („Despre Sofia, Înțelepciunea lui Dumnezeu”, octombrie 1935) — cu o vehementă apologie antisofiologică care face substanța primei sale cărți publicate în rusește sub egida Frăției „Sfântul Fotie” sub titlul *Controversa asupra Sofiei*, 1936, 44 p. Combătând sofiologia, aprofundează teologia palamită a „energiilor necreate”. Începând de acum va întreține o îndelungată și strânsă prietenie epistolară cu mitropolitul Serghi, al cărui ucenic se va considera mereu.

1936, 16 iunie: un decret patriarhal al Moscovei primește în Ortodoxie o comunitate occidentală cu ritul ei propriu. Împreună cu Frăția „Sfântul Fotie”, V. Lossky va juca un rol decisiv în acest eveniment.

1939: îl cunoaște pe Jean Wahl (1886-1974), unul din marii filozofi francezi ai vremii.

1940: în momentul înfrângerii Franței, Lossky — cetățean francez din 1939 — încearcă zadarnic să se înroleze. Traversază întreaga Franță, zguduit de spectacolul înfrângerii, retragerii și invaziei naziste și meditănd la rolul necesar al Ortodoxiei în destinul spiritual al Franței — experiență și meditații consemnate în manuscrisul „Șapte zile pe drumurile Franței. Iunie 1940” (ed. Cerf, 1998). Traduce în franceză convorbirea sfântului Serafim din Sarov († 1833) cu Motovilov despre „scopul vieții creștine: dobândirea Duhului Sfânt”.

1940–1944: în timpul războiului și ocupației se consacră studiului și interiorității contemplării. Ia parte la colocviile organizate la Marcel Moré și care reuneau teologi și filozofi de toate confesiunile.

În 1941–1942 ține aici o serie de conferințe de prezentare a tradiției ortodoxe; revizuite, acestea vor fi substanța celebrei sale cărți *Încercare asupra teologiei mistice a Bisericii Răsăritului*.

1945: întemeierea Institutului teologic „Saint-Denis” pentru formarea preoților noii Ortodoxii franceze. Decan al Institutului, Lossky predă teologia dogmatică și istoria Bisericii.

Colocviile de la Marcel Moré duc la întemeierea caietelor *Dieu vivant*. Lossky va face parte din comitetul de lectură, iar între 1945 și 1948 va publica aici câteva importante studii.

În același an, atașat la Centre National de Recherche Scientifique, reia lucrul asupra lui Meister Eckhart.

1945–1946: predă la École Pratique des Hautes Études (Sorbona) un important curs despre „Vederea lui Dumnezeu” în teologia patristică și bizantină (publicat postum în 1962).

1947, august: invitat pentru prima oară la sesiunea de vară a Asociației (Fellowship) anglicano-ortodoxe „St Alban & St Sergius” (întemeiate în 1928).

1947, octombrie: participă cu un important referat la o sesiune interconfesională pe tema lui „Filioque” (Paris).

1953: ruptura părintelui Eugraph Kovalevsky de Patriarhia Moscovei e o încercare dureroasă pentru Lossky, nevoit să părăsească Institutul „Saint-Denis”. Își reprimă elanurile „militante” și se concentrează pe spiritualitate și studiu. Activitatea ultimilor ani se dezvoltă simultan pe mai multe planuri:

— teologic: reia cursurile de teologie dogmatică și compară în cadrul cursurilor pastorale organizate de Exarhatul occidental al Patriarhiei Ruse;

— științific: lucrează încet și cu migală la monumentală teză despre „teologia negativă și cunoașterea lui Dumnezeu” la Meister Eckhart (publicată postum în 1960);

— ecumenic: vară de vară participă la sesiunile Asociației „St Alban & St Sergius”, câștigând mulți prieteni și discipoli dintre teologii anglicani;

— filozofic-cultural: participă asiduu la conferințele organizate de Jean Wahl la Collège Philosophique unde prezintă importante referate-studii despre: „Întuneric și lumină în cunoașterea lui Dumnezeu”, „Apofază și teologie trinitară”, „Noțiunea teologică de persoană”, „Roza și abisul” (noțiunea de ființă creată la M. Eckhart), „Teologia chipului” (publicate în periodice, ele vor apare în volum postum în 1967).

În 1952 scrie o serie de explicații iconografice și importantul studiu despre „Tradiție și tradiții” publicat ca introducere la cartea lui Leonid Uspensky *Sensul icoanelor*.

1954, septembrie: participă la primul Congres internațional augustinian (Paris).

1955: participă la a II-a Conferință internațională de studii patristice (Oxford).

1956, august: invitat de Patriarhia Moscovei vizitează URSS (Moscova, Vladimir, Leningrad, Kiev).

1958, 7 februarie: moare, pe neașteptate, în urma malformației congenitale a inimii de care suferea din copilărie.

Cărți

Spor o Sofii [Controversa asupra Sofiei. Memoriul protopresbiterului S. Bulgakov și sensul Decretului Patriarhiei Moscovei], Frația „Sfântul Fotie”, Paris, 1936.

Essai sur la Théologie Mystique de l'Église d'Orient, Aubier, Paris, 1944; reeditat în 1977; devine repede un „clasic”, fiind retipărit aproape în fiecare an; traducere engleză (1957), germană (1961), neogreacă (1964), rusă (1972), românească: *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, traducere și studiu introductiv pr. Vasile Răducă, Ed. Anastasia, București, f.a. [1992] și apoi Humanitas, 2010.

Der Sinn der Ikonen (în colaborare cu L. Uspensky), Berna și Olten, 1952; *Le sens des icônes*, Cerf, 2003; trad. americană, 1952; trad. rom. Anca Popescu, *Călăuziri în lumea icoanei*, Sophia, 2011.

Théologie négative et connaissance de Dieu chez Meister Eckhart, cuvânt-înainte de M. Gandillac, prefață de É. Gilson, Vrin, Paris, 1960 (retipărită în 1973).

Vision de Dieu, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1962; trad. engleză, 1963; germană, 1964; rusă, 1972; română, Deisis, 1995 și volumul de față.

À l'image et à la ressemblance de Dieu, Aubier-Montaigne, Paris, 1967; trad. americană, 1974; trad. rom. Anca Manolache, *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, Humanitas, 2006.

La paternité spirituelle au Russie aux XVIIIe et XIXe siècle (în colaborare cu N. Arseniev) (Spiritualité Orientale 21), Abbaye de Bellefontaine, 1977.

Sept jours sur les routes de France. Juin 1940, Cerf, 1998.

Théologie dogmatique, ed. M. Stavrou și O. Clément, Cerf, 2012; trad. americană, 1978; trad. rusă, 1972; trad. rom. Lidia și Remus Rus: *Introducere în teologia ortodoxă*, Ed. Enciclopedică, București, 1993; Sophia, 2014.

Studii și articole

„Otriațelnoe bogoslovie v ucenii Dionisia Areopaghita” [Teologia negativă în învățătura lui Dionisie Areopagitul], *Seminarium Kondakovianum* 3 (1929), pp. 135–143.

„La notion des «analogies» chez Denis le pseudo-Aréopagite”, *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge* 5 (1931), pp. 279–309.

„Les dogmes et les conditions de la vrai connaissance”, *Bulletin de la Confrérie de Saint Photius I* (1934), pp. 2–9.

„Pismo V. Losskaga N.A. Berdiaevu” [Scrisoare deschisă către N. Berdiaev], *Put* 50 (1936), pp. 27–32.

„La théologie négative dans la doctrine de Denys l'Aréopagite”, *Revue des sciences philosophiques et théologiques* 28 (1939), pp. 204–221.

„Études sur la terminologie de Saint Bernard”, *Archivium Latinitatis Medii Aevii* (Bulletin du Cange) 17 (1942), pp. 79–96.

„La théologie de la lumière chez Saint Grégoire de Thessalonique”, *Dieu vivant* 1 (1945), pp. 94–118; reluat în *À l'image...*, pp. 39–65.

„Redemption and Deification”, *Sobornost* 12 (1947), pp. 47–56; reluat în *À l'image...*, pp. 95–108.

„Licinost i mîsl sviateîșago patriarha Serghia” [Personalitatea și gândirea patriarhului Serghi], în: *Duhovnoe nasledia Patriarha Serghia*, Moscova, 1947, pp. 263–270; trad. americană T.E. Bird în *Diakonia* 5 (1971), pp. 163–171.

„La Procession du Saint-Esprit dans la doctrine trinitaire orthodoxe”, Setor, Paris, 1948; reluat în: *À l'image...*, pp. 67–93.

„The Byzantine Patriarchate”, *Sobornost* 3 (1948), pp. 108–112.

„Du troisième attribut de l'Église”, *Dieu vivant* 10 (1948), pp. 78–89; reluat în *À l'image...*, pp. 167–179.

„Panagia”, trad. engleză E. Every în: *The Mother of God. A Symposium*, ed. E. Mascall, Londra, 1949, pp. 24–36; în franceză în: *À l'image...*, pp. 193–207.

„Soblazni țerkovnogo soznania” [Anomaliile conștiinței ecleziale], *Messenger de l'Exarchat du Patriarce russe en l'Europe occidentale* 1 (1950), pp. 16–21 (rusește), pp. 21–28 (trad. franceză).

„Existence and Analogy”, *Sobornost*, vara 1950, pp. 295–297.

„Tradition and traditions”, trad. engl. în: L. Uspensky, *The Meaning of Icons*, Boston, 1952, pp. 13–24; trad. germ.: *Sinn der Ikonen*, Berna și Olten, 1952. În franceză în: *À l'image...*, pp. 139–166.

„Explanation of the Main Types of Icons”, *ibid.*, pp. 69–216, *passim*.

„«Ténèbre» et «lumière» dans la connaissance de Dieu”, în: *Ordre, Désordre, Lumière*, Vrin, Paris, 1952, pp. 133-143; reluat în: *À l'image...*, pp. 25-37.

„Dominion and Kingship. An Eschatological Study”, trad. engl. A.M. Allchin, în *Sobornost* 14 (1953), pp. 67-69; franceză în *Messenger* 17 (1954), pp. 43-55, reluat în: *À l'image...*, pp. 209-225.

„L'apophase et la théologie trinitaire”, Collège philosophique, Paris. Centre de Documentation Universitaire (1953); reluat în: *À l'image...*, pp. 7-23.

„Les éléments de «théologie négative» dans la pensée de Saint Augustin”, în: *Augustinus Magister I*, Paris, 1954, pp. 575-581.

„La dogme de «l'Immaculée conception» et «Lourdes»”, *Messenger* 20 (1954), pp. 246-251.

„La notion théologique de la personne humaine”, *Messenger* 24 (1955), pp. 227-235; reluat în: *À l'image...*, pp. 109-201.

„Le problème de la «vision face á face» et la tradition patristique de Byzance”, *Studia Patristica*, ed. K. Aland, F. Cross, Berlin, 1957, vol. II, pp. 512-537. Trad. rom. în volumul de față.

„The Theology of the Image”, trad. engl. J. Ford, *Sobornost* 27 (1957-1958), pp. 510-520; franceză în: *Messenger* 30-31 (1959), pp. 123-133, reluat în: *À l'image...*, pp. 123-137.

„Foi et théologie”, *Contacts* 35-36 (1961), pp. 163-176.

„Les Startsy d'Optino”, *Contacts* 33 (1961), pp. 4-14.

„Le Starets Leonide”, *Contacts* 34 (1961), pp. 99-107.

„Le Starets Macaire”, *Contacts* 37 (1962), pp. 9-19.

„Le Starets Ambroise”, *Contacts* 40 (1962), pp. 219-236. [Ultimele patru articole reluate în volumul: V. Lossky și N. Arseniev, *La paternité spirituelle en Russie aux XVIIIe et XIXe siècles* (Spiritualité Orientale 21), Abbaye de Bellefontaine, 1977, pp. 89-147.]

„Notes sur le «Credo» de la messe”, *Contacts* 38-39 (1962), pp. 84-86, 88-90.

„La conscience catholique: implications anthropologiques du dogme de l'Église”, *Contacts* 42 (1963), pp. 76-88; reluat în *À l'image...*, pp. 181-192.

„Théologie dogmatique”, *Messenger* 46-47 (1964), pp. 85-108; 48 (1964), pp. 218-233; 49 (1965), pp. 24-35; 50 (1965), pp. 83-101; trad. rusă, 1972; americană, 1978, și română, 1993, după versiunea americană.

II. Sensul exemplar al unei vieți și opere: lupta pentru teologie

Câteva constatări se desprind cu pregnanță fie și numai dintr-o rapidă trecere în revistă a reperelor biografice și a inventarului unei opere teologice ce a marcat adânc cu amprenta ei inconfundabilă teologia ortodoxă a secolului XX. Mai întâi, aparenta disproporție (mai exact raportul invers proporțional) dintre dimensiunile cantitativ reduse ale existenței și operei, pe de-o parte, și longevitatea ca și persistența considerabilă a succesului și influenței celei din urmă, pe de altă parte. Cu doar trei cărți (practic doar cu o singură carte de circulație: celebrul *Essai sur la théologie mystique de l'Église d'Orient*, bestseller teologic ortodox contemporan; dintre celelalte două, prima fiind scrisă în rușește iar cealaltă în colaborare cu L. Uspensky) și cu 25 de studii și articole, de erudiție în majoritatea lor, publicate în cursul vieții — la care se adaugă alte patru cărți postume editate de ucenici (două cursuri, o culegere de studii și o teză de doctorat în filozofie medievală nefinisată) — toate elaborate pe parcursul a numai 55 de ani (neîmpliniți) de viață, V. Lossky a reușit performanța, integral acoperită de caratele operei, de a fi devenit cel mai citit și influent teolog al secolului. Cărțile acestui laic autodidact, fără diplomă în teologie, au ajuns repere inevitabile în bibliografia și formarea oricărui teolog ortodox titrat, precum și în informarea generală a oricărui savant neteolog ori persoane cultivate dornice să aibă o privire de profunzime exactă, și nu în ultimul rând concisă, asupra arhitecturii doctrine și a țesăturii mistice ce alcătuiesc „interioritatea” și unicitatea Ortodoxiei ca fenomen spiritual. O contribuție decisivă la acest glorios destin (postum, să nu uităm) au avut-o și o au, cum s-a mai spus, forța și profunzimea investigațiilor istorice, rigoarea și claritatea remarcabilă a viziunii dogmatice de mare subtilitate și rafinament, precum și

transparența cristalină și concizia clasică, „geometrică” a stilului — datorate toate unei formații academice de tip occidental, solid asimilate și suveran dominate.

Dincolo însă de aceste merite formale evidente, opera și gândirea teologică a lui V. Lossky își dobândesc relieful și semnificația de fond abia în peisajul istoric al genezei și constituirii lor. Proces formativ ce poate fi cel mai bine caracterizat drept un imens efort de autodefinire a identității ortodoxe într-un moment critic dominat de confruntarea ei cu o masivă criză istorică: convulsiile interne ale creștinismului ortodox rus din secolul XIX și prima jumătate a secolului XX. Polarizată între conservatorismul scolasticii rigide a manualelor academice și aventurismele spirituale ale experimentelor originale dar și imprudente ale filozofiei religioase laice, gândirea teologică ortodoxă nu reușea să depășească captivitatea modelelor occidentale, importate din teologiile catolice ori protestante sau din filozofiile occidentale ale epocii; captivitate doar imperfect mascată de exaltările romantice ale „vulgatei” slavofile oficiale. Catastrofa revoluției bolșevice va expulza acest conflict proiectându-l pe agitata scenă politică, intelectuală și ecleziastică a microcosmosului diasporei ruse occidentale. Conflictelor dintre opiniile politice divergente, crizei jurisdicțiilor în Biserică, polarizărilor intelectuale li se va adăuga acum cheștiunea crizei de identitate spirituală a exilaților confrunțați în Occident, în condițiile unei libertăți totale necunoscute anterior, cu un mediu intelectual și confesional total diferit de cel al „Sfintei Rusii” — o experiență traumatică și stimulativă în același timp. Debaterile polemice privitoare la „ideea rusă” sau „esența ortodoxiei”, la eterna problemă „Orient-Occident”, care dominaseră scena culturală rusă a secolului XIX cu patosul confruntării între „slavofilism” și „occidentalism”, se reiau acum la Berlin, Belgrad ori Paris cu intensități diferite, în registre intelectuale și tonalități culturale tipice pentru

prima jumătate a secolului XX (aceasta fiind marcată semnificativ în plan politic și social de confruntarea dintre comunism — fascism — democrație, respectiv dintre liberalism și totalitarism; în plan filozofic de ascensiunea pozitivismului contrabalansată de bergsonismul și existențialismul în formare; iar în plan teologic de conflictul între scolastica neotomistă dominantă și începutul mișcărilor de „înnoire” liturgică și patristică în catolicism, respectiv de confruntarea în protestantism dintre culturalismul liberal și teologia „dialectică”, precum și afirmarea mișcării „ecumenice” care încerca să rezolve cu metode inedite criza decreștinării avansate a societăților occidentale pe fondul scandalului dezbinărilor confesionale).

În universul spiritual al diasporei occidentale ruse conservatorismul reacționar de tip slavofil și monarhic intra în coliziune cu o gamă diversificată de socialisme și liberalisme nutrite și fecundate de experimentele filozofiei religioase (Berdiaev, Bulgakov, Frank, Ilin, Struve, Șestov ș.a.), tradiționalismul rus și ortodox văzându-se confruntat atât cu modernismele culturii europene, cât și cu prezența masivă a heterodoxiilor creștine occidentale. Situată pe acest fundal istoric, gândirea și opera lui V. Lossky ilustrează efortul considerabil și genial de precizare pozitivă a identității ortodoxe în delimitare critică contrastivă față de creștinismele occidentale, pe de-o parte, și față de influențele profunde exercitate de acestea din urmă asupra Ortodoxiei ruse în ultimele trei secole, pe de altă parte.

Fiu al unui important filozof rus al secolului XX (promotor al unei originale forme de intuiționism) convertit la religie și Ortodoxie de exemplul preotului savant Pavel Florenski (1882–1937), beneficiind de o ascendență occidentală pe linie familială și o formație intelectuală petersburgheză (îndrăgostit de Pușkin, Shakespeare, Dante și Mozart, neagreându-i însă pe Tolstoi și Dostoievski), Lossky a fost structural străin și ostil exceselor ideologice și în